

Maja Ilić

Draga ekipo, Prijatelji/ce, saradnici/e i znatiželjnici, pred vama je 6. broj LOOPING-a, časopisa za ljudska prava, hendikep, društvo i kulturu u izdanju Udruženja studenata sa hendikepom. U proteklom periodu je značajan deo aktivnosti Udruženja bio usmeren na antidiskriminaciono zakonodavstvo Republike Srbije, i obuhvatio je rad na Zakonu o zabrani diskriminacije, i rad na inkluzivnom aspektu zakona o obrazovanju i zakona o udžbenicima. Prvi deo broja posvećen je novinama koje donose ovi zakoni, ali i rezultatima nedavno realizovanog istraživanja o položaju studenata sa hendikepom, koje će poslužiti kao dobra osnova za zagovaranje ravnopravnosti i unapređvanje položaja mladih sa hendikepom. U drugom delu donosimo priču o sifražetkinjama i njihovim glasnogovornicima - umetničkim posterima, naučnicama koje su postale poznate kao Likijevi anđeli, jedinstvenom Muzeju Romske kulture i romskom jeziku... U okviru stalne rubrike PLANETA ZEMLJA, sa namerom da doprinesemo očuvanju životne sredine, najavljujemo i prvi feljton LOOPING-a Sagledaj - Promeni - Primeni, posvećen problemima reciklaže i upravljanja otpadom!

LOOPING No. 6

decembar 2009.

SADRŽAJ:

Zakon o zabrani diskriminacije	03
LEX-LEGIS:	04
PRAVO NA OBRAZOVANJE	
TEMA BROJA:	07
Položaj studenata sa hendikepom neRAVNOPRAVNI na fakultetima	
PLANETA ZEMLJA:	10
Sagledaj - Promeni - Primeni	
USH HEROINE:	12
Sifražetkinje, Slika vredni kao hiljadu reči Likijevi anđeli	16
OBRUŠAVANJE:	
Kriva za Gausa	18
Alav e Romengo	20
HEADBANGERS CORNER:	22

IMPRESUM

izdaje:

Udruženje studenata sa hendikepom Beograd

za izdavača:

Ljupka Mihajlovska

glavna i odgovorna urednica:

Maja Ilić

dizajn i grafička obrada:

Ivan Halupka i Julija Jeremić

naslovna strana:

Julija Jeremić

strip

Ivan Halupka

lektorka:

Marina Stanković

redakcija:

Vanja Spirić, Dejan Baić, Marija Drljević, Julija Jeremić,
Marko Savić, Marka Kovačević, Marina Stanković,
Ljupka Mihajlovska, Bojan Stanojlović, Dušan Jevtović
Miloš Dešić, Ivana Kamidžorac

prijatelji LOOPING-a:

S. Mllojković, Redakcija Politikinog "Zabavnika",
S. i N. Marković, G. Pavlović, V. Čuk, P. Dragosavac,
S. Mršević, A. Mršević, T. Ilić, V. Lazarević, D. Batalović

PROJEKAT
PODRŽALO:

министарство културе републике србије

Udruženje studenata
sa hendikepom
Vojvode Stepe 33,
11000 Beograd
011 / 33-919-55
www.adsyu.org

Zakon o zabrani diskriminacije

Zakon o zabrani diskriminacije, kojim se definišu pojam diskriminacije i njeni oblici, utvrđuju opšta zabrana diskriminacije i postupci zaštite od diskriminacije, usvojen je, nakon burnih skupštinskih polemika i reakcija javnosti, u martu 2009. godine. Ovim antidiskriminacionim zakonom uspostavlja se sveobuhvatan sistem zaštite od diskriminacije.

Zakonom se proklamuje načelo jednakosti i zabranjuje diskriminacija po bilo kom osnovu, pri čemu se navodi širok dijapazon ličnih svojstava. Pojmovi diskriminacija i diskriminatorno postupanje objašnjeni su kao svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), zasnovano na ličnom svojstvu neke ličnosti ili grupe. Kao lična svojstva na osnovu kojih je diskriminacija zabranjena, navode se rasa, boja kože, preci, državljanstvo, nacionalna pripadnost i etničko poreklo, jezik, verska ili politička ubeđenja, pol, rodni identitet, seksualna orijentacija, imovno stanje, rođenje, genetske osobenosti, zdravstveno stanje, invaliditet, bračni i porodični status, osuđivanost, starosno doba, izgled, članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i druga stvarna, odnosno pretpostavljena lična svojstva (Član 2.). Ovde treba naglasiti da nijedan spisak ličnih svojstava ne može biti konačan, pošto se sa većom demokratizacijom i razvojem određenog društva, prepoznaje i veća raznolikost ličnih svojstava njegovih članova. "Svi su jednaki i uživaju jednak položaj i jednaku pravnu zaštitu, bez obzira na lična svojstva. Svako je dužan da poštuje načelo jednakosti, odnosno zabranu diskriminacije" (Član 4.).

U drugom poglavlju ovog zakona, nazvanom **Opšta zabrana i oblici diskriminacije**, definišu se načela jednakosti, oblici diskriminacije (neposredna i posredna), govor mržnje, uznemiravanje i ponižavajuće postupanje. Zabranjeni su izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja i nasilje prema određenim licima ili grupama na osnovu njihovog ličnog svojstva, i to u javnim glasilima i publikacijama, ali i na skupovima i drugim mestima dostupnim javnosti (što obuhvata i ispisivanje simbola i poruka).

Odgovarajućim članovima trećeg poglavlja, nazvanom **Posebni slučajevi diskriminacije**, regulisane su zabrana diskriminacije u određenim oblastima života i zabrana diskriminacije na osnovu određenih ličnih svojstava.

Članom 17. ovog zakona, kojim se definiše **diskriminacija u pružanju usluga i korišćenju javnih objekata i površina**, zapravo se proklamuje načelo dostupnosti, što je posebno značajno za ostvarivanje ravnopravnosti osoba sa hendikepom. Navodi se da "svako ima pravo na jednak pristup objektima u javnoj upotrebi (objekti u kojima se nalaze sedišta organa javne vlasti, objekti u oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, kulture, sporta, turizma...), kao i javnim površinama (parkovi, trgovci, ulice, pešački prelazi...)"

Članom 19. ovog zakona reguliše se pitanje ravnopravnosti u oblasti obrazovanja. "Svako ima pravo na predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje i stručno osposobljavanje pod jednakim uslovima, u skladu sa zakonom. Zabranjeno je licu ili grupi lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, otežati ili onemogućiti upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, ili isključiti ih iz ovih ustanova, otežati ili uskratiti mogućnost praćanja nastave i učešće u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavati učenike po ličnom svojstvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravdano praviti razliku i nejednako postupati prema njima".

Zakon ustanovljava **poverenika za zaštitu ravnopravnosti**, čija je nadležnost da ukazuje na diskriminatorne oblike ponašanja, podnosi odgovarajuće prekršajne prijave, prati sprovođenje zakona i inicira usvajanje ili izmenu pojedinih propisa.

Značajni napredak u odnosu na Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (usvojen 2006.g.) postignut je u oblasti sudske zaštite, pa se predviđa mogućnost da tužbe za diskriminaciju podnose i poverenik ili organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava, odnosno prava određenih manjinskih grupa.

Usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije, zasnovanog na rešenjima Koalicije protiv diskriminacije, ostvaren je jedan od najznačajnijih ciljeva Koalicije. U saradnji sa ostalim partnerima iz Koalicije, Udruženje studenata sa hendikepom će, u narednom periodu, nastaviti da radi na promociji i implementaciji ovog zakona.

Tekst Zakona o zabrani diskriminacije dostupan je na veb-stranicama Koalicije www.stopdiskriminaciji.org i Udruženja www.adsyu.org.

stop diskriminaciji
MAJA ILIĆ

PRAVO NA OBRAZOVANJE

Svako lice ima pravo na obrazovanje i vaspitanje.

Građani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu.

Lica sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove obrazovne i vaspitne potrebe u redovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja, u redovnom sistemu uz pojedinačnu, odnosno grupnu dodatnu podršku ili u posebnoj predškolskoj grupi ili školi, u skladu sa ovim i posebnim zakonom.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Član 6.

Narodna Skupština Republike Srbije usvojila je 31. avgusta ove godine novi Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Ovim zakonom uređuju se osnove sistema predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja. Ministarstvo prosvete i Vlada Republike Srbije inicirali su donošenje novog zakona kako bi se unapredio kvalitet obrazovanja i vaspitanja, a čitav obrazovni sistem u Srbiji učinio racionalnijim i efikasnijim i dostupnim za sve. Mnogobrojne promene koje su se u proteklom periodu odigrale na političkom planu u Srbiji uticale su i na usvajanje novog zakona. Usklađivanje ovog polja sa novim Ustavom, Zakonom o zabrani diskriminacije, Zakonom o visokom obrazovanju, Evropskim standardima, kao i raznim strategijama i drugim dokumentima, neki su od razloga. Ekonomska kriza uslovlila je novi pogled na obrazovanje radne snage, i potrebu da se ono odlučnije usmeri ka potrebama privrede i tržišta. Loši rezultati naših učenika u odnosu na vršnjake iz drugih evropskih zemalja, odraz su manjkavosti dosadašnjeg obrazovnog sistema. Postignuća iz matematike i naučne pismenosti su za 60-70 poena, a iz čitalačke pismenosti čak za 100 poena niža u odnosu na prosek u zemljama OECD-a

(Organisation for Economic Co-operation and Development).

Karakteristike novog zakona su njegovi moderni ciljevi i opšti ishodi, u skladu sa vizijom obrazovanja kao osnove "društva zasnovanog na znanju". Zakon posebno insistira na opštim kompetencijama za život u savremenom društvu i razvijanju novih znanja i veština za 21. vek, kao što su pismenost, ekološka svest, preduzetništvo, motivacija, nenasilna komunikacija, ali i na stručnim kompetencijama u skladu sa standardima zanimanja, zahtevima savremene ekonomije, nauke, tehnike i tehnologije.

Naročito značajan segment ovog zakona jeste njegova jasna obojenost demokratskim principima. Zakon se u svakom svom paragrafu zalaže za očuvanje ljudskih prava, borbu protiv diskriminacije, nasilja, kao i za pružanje svih oblika podrške marginalizovanim grupama. Ono što ovaj zakon razlikuje od prethodnih je jasno izraženo opredeljenje ka inkluzivnom obrazovanju.

U članu 6., naglašeni su pravo osoba sa hendikepom da se školuju u sistemu redovnog obrazovanja uz uvažavanje njihovih različitosti, a zatim i mogućnost njihovog obrazovanja u školama za osobe sa

hendikepom. Ovim pristupom otvara se mogućnost da se deca sa teškim oblicima mentalnog hendikepa, koja do sada nisu bila obuhvaćena sistemom obrazovanja, upišu u škole u kojima bi se radilo na njihovoj edukaciji. Za osobe sa o čuvanim mentalnim sposobnostima ili lakšim mentalnim hendikepom (mada se u Zakonu ne klasifikuje ni jedna grupa, već se zajednički imenuju "lica sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom") Zakonom predviđa individualne programe rada i prilagođene standarde ocenjivanja.

Značajne promene su i uvođenje pedagoškog asistenta, pristup personalnim asistentima u obrazovne ustanove, prilagođavanje nastavnih sredstava i udžbenika, mogućnost zapošljavanja specijalnih edukatora (kao vid podrške) i mnoge druge. Takođe, u Zakon je jasno naglašeno da u školi u kojoj obrazovanje stižu učenici za hendikepom, direktor obrazuje stručni tim za inkluzivno obrazovanje, a u članu 116. da, zavisno od potreba škole i programa koji se ostvaruje, dodatnu podršku može da obavlja i socijalni radnik, defektolog, logoped i andragog.

Upis u školu

Ukinuta je upisna politika koja diskriminiše i ne omogućava afirmativnu akciju. Naznačeno je da se prilikom upisa i tokom školske godine deca sa hendikepom mogu ispitivati na način koji je prilagođen njihovom hendikepu.

Prilikom upisa u osnovne škole, ispitivanje dece sa hendikepom vršiće se uz primenu oblika ispitivanja na koje dete može optimalno da odgovori. Nakon upisa u školu i procene detetovih potreba, utvrđuje se potreba za donošenjem individualnog obrazovnog plana ili dodatnom podrškom u obrazovanju. Ukoliko su za ovaj vid podrške potrebna dodatna materijalna sredstva, upućuje se zahtev izabranom lekaru nadležnog doma zdravlja za procenu potrebe za pružanjem podrške, koju utvrđuje interresorna komisija. Na osnovu procene ove komisije određuje se vrste moguće

dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške. U „specijalne“ škole upisuju se deca na osnovu preporuke izabranog lekara nadležnog doma zdravlja, a uz saglasnost roditelja.

Upis učenika u srednje škole ostvaruje se nakon polaganja maturalnog ispita na kraju osnovne škole, a u pojedinim slučajevima u srednju školu mogu da se upišu učenici pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti u sticanju obrazovanja, u skladu sa merilima i po postupku koji propiše ministar.

Individualni obrazovni plan

Uvođenjem individualnih programa rada (Član 77.) omogućava se, ne samo deci sa hendikepom već i deci sa izuzetnim postignućima kao i ostalim učenicima, pristup obrazovanju koji će biti prilagođen njihovim potrebama, u njihovom prirodnom okruženju.

Cilj uvođenja individualnog obrazovnog plana je postizanje optimalnog uključivanja učenika u redovan obrazovno-vaspitni rad i njihovo osamostavljanje u vršnjačkom kolektivu.

Individualnim obrazovnim planom utvrđuje se prilagođen i obogaćen način obrazovanja i vaspitanja učenika, a posebno: dnevni raspored rada u obrazovno-vaspitnoj grupi, rada sa osobama koje mu pružaju dodatnu podršku, rada u posebnoj grupi, kao i učestalost podrške; ciljevi; posebni standardi postignuća i prilagođeni standardi za pojedine ili sve predmete sa obrazloženjem za odstupanje od posebnih standarada; individualni programi po predmetima, onih koji se obrađuju u odeljenju i radu sa dodatnom podrškom; individualizovan način rada vaspitača i nastavnika.

Individualni obrazovni plan donosi pedagoški kolegijum na predlog stručnog tima za inkluzivno obrazovanje. Ovaj tim čine nastavnici razredne nastave/odeljenski starešina i predmetni nastavnici, stručni saradnik škole, roditelj/staratelj, a po potrebi pedagoški asistent i stručnjak van ustanove, na predlog roditelja. Roditelj/staratelj daje saglasnost za sprovođenje individualnog obrazovnog plana. Plan se donosi i vrednuje na svaka

neRAVNOPRAVNOST na fakultetima

Istraživanje Udruženja studenata sa hendikepom o položaju studenata sa hendikepom pokazuje da društvo i dalje nije spremno da se u potpunosti odrekne diskriminacije

Iako se već devet godina Udruženje studenata sa hendikepom bori za ostvarivanje prava osoba sa hendikepom i stvaranje građanskog društva ravnopravnih, korak unapred koji bi univerzitet vodio ka boljem kao da nikad nije dovoljno velik. I ovogodišnje istraživanje Udruženja, realizovano u okviru projekta Promocija visokog inkluzivnog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi, pokazuje da je više od polovine studenata sa hendikepom nezadovoljno svojim položajem na fakultetu tokom studija.

Tokom istraživanja uzet je u obzir isključivo lični stav studenata sa hendikepom, pa bi neodgovorni mogli da se brane da je zbog toga subjektivan i nerealan, ali svakako predstavlja ozbiljan stepen nezadovoljstva na univerzitetima u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno u tri univerzitetska centra: Beogradu, Nišu i Kragujevcu na uzorku od 200 ispitanika, za razliku od istraživanja iz 2004. godine koje je realizovano u Beogradu i Nišu. S obzirom na to da je ovog puta 17 upitnika proglašeno nevažnim, raspolaže se podacima dobijenim od ukupno 183 ispitanika. Na Beogradskom Univerzitetu ispitano je 159 studenata (86.9%), na Univerzitetu u Nišu 15 studenata (8.2%), a na Univerzitetu u Kragujevcu 7 studenata (3.8%). Posmatrano u odnosu na tip hendikepa, najviše ispitanih studenata (29 procenata, odnosno 53 ispitanika) ima motorni hendikep, zatim 21,9 odsto (40 ispitanika) ima delimično ili potpuno oštećenje vida, 18,6 odsto (34 ispitanika) ima neko hronično oboljenje, dok 9,3 odsto (17 ispitanika) čine studenti sa delimičnim ili potpunim oštećenjem sluha.

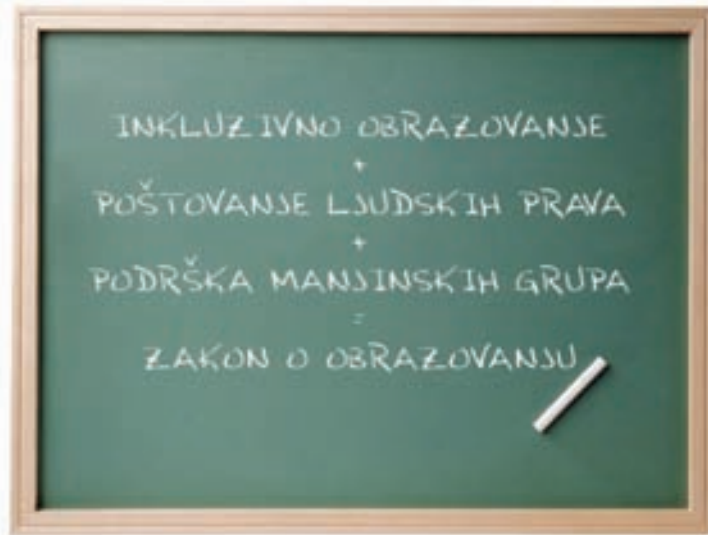
U istraživanju je korišćena anketa sastavljena od 35 pitanja, uglavnom zatvorenog tipa. Otvorena pitanja odnosila su se na demografske karakteristike kao što su godina i mesto rođenja, mesto prebivališta, fakultet na kom ispitanik studira, godina upisa studija, prosečna

ocena tokom studiranja. Na set pitanja koja se odnose na diskriminaciju pružena je mogućnost da ispitanici sami opišu situacije u kojima smatraju da su njihove kolege ili oni sami bili diskriminirani. Na pitanje „Na koji način profesori, koji su spremni da pruže podršku studentima sa hendikepom to čine tokom predavanja i vežbi, ispita i konsultacija, studenti su takođe imali priliku da iznesu svoje mišljenje i ukažu na najčešće prilagođene sadržaje.

Nedostupna dostupnost

Kada je u pitanju individualna odgovornost, studenti sa hendikepom uvek nailaze na razumevanje profesora ili kolega studenata, dok društvo ima mnogo manji osećaj odgovornosti. S obzirom na to da na fakultetima u Srbiji uglavnom niko nije zadužen za podršku studenata sa hendikepom, logično sledi da niko nije ni odgovoran za njihov loš položaj, pa se sve završava na samom početku.

Kada se pomene dostupnost, kao po pravilu prvo se pomisli na korisnike kolica i ono što treba prilagoditi njihovim potrebama, pri čemu su u fokusu rampe. Retko se pomisli na toalete, liftove, kabinete profesora, biblioteke ili administrativne službe. Kada je u pitanju dostupnost za studente sa oštećenjem sluha ili vida, ne razmišlja se o orijentaciji po zgradi ili o prevodiocu na jezik znakova. Naime, čak 89,1 odsto ispitanih smatra da unutrašnjost fakulteta nije adekvatno obeležena, niti da postoje bilo kakvi putokazi na Brajevom pismu, kako bi studenti sa oštećenjem vida mogli da se kreću u zgradi fakulteta. Poredjenje ovog podatka sa rezultatima iz 2004. godine, pokazuje da je orijentacija u zgradi fakulteta, pored liftova, stavka koja je pokazala najmanje pomaka u dostupnosti, tako da i danas samo 3,8 procenata ispitanika smatra da je orijentacija u

tri meseca u prvog godini, a u narednim godinama na početku svakog polugodišta. Nastavnik pri planiranju rada u odeljenju usklađuje svoj plan sa individualnim obrazovnim planom deteta. Sprovođenje individualnih planova prati prosvetni savetnik.

Pedagoški asistent

Pedagoški asistent pruža podršku deci i učenicima, u skladu sa njihovim potrebama, i nastavnicima i stručnim saradnicima u cilju unapređenja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruje saradnju sa roditeljima/starateljima, a zajedno sa direktorom saraduje sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i lokalnom samoupravom. Pedagoški asistenti mogu da budu i nastavnici, vaspitači i stručni saradnici koji su za to osposobljeni po programu i na način na koji propisuje ministar.

Dodatna podrška

U izuzetnim slučajevima, radi pružanja podrške učeniku sa hendikepom, nastavi može da prisustvuje pratilac. Za pružanje dodatne podrške u nastavi, na nivou lokalne samouprave mogu da se obrazuju stručni timovi. Zakonom se utvrđuje i obezbeđivanje nastavnih sredstava i udžbenika koji su prilagođeni hendikepu, a za potrebe osoba sa oštećenjem sluha nastava se može izvoditi na znakovnom jeziku ili pomoću sredstava tog jezika. Naznačeno je da je za otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka i donošenje individualnog obrazovnog plana odgovorna ustanova u kojoj se dete školuje.

Novi sistem obrazovanja i vaspitanja, pored drugih brojnih činilaca, može dugoročno doprineti unapređenju kvaliteta života svih građana Srbije, donoseći poboljšanje u sve tri dimenzije obrazovanja: ravnopravnosti, efikasnosti i kvaliteta obrazovanja i vaspitanja. Zakonom se uvode nove mere kojima se obezbeđuje jednakopravno obrazovanje i dostupnost obrazovanja svim građanima i građankama Srbije, kvalitetno i efikasno obrazovanje, jednak pristup svim nivoima obrazovanja, kao i horizontalna pokretljivost u okvirima sistema. Predviđeno je da svaka vaspitna i obrazovna ustanova utvrđuje svoj razvojni plan, njegove ciljeve i prioritete, nosioce, kao i pokazatelje uspešnosti.

Ovim zakonom mobilisu se sve strane koje se bave obrazovanjem u Srbiji, omogućava se i podrška njihova aktivna uloga pri sprovođenju Zakona, jer ostvarenje zadatih ciljeva i odgovornost podjednako leži na svakoj instituciji koja se pominje u Zakonu. Pored aktiviranja celokupne javnosti u sprovođenju ovog zakona, centralna uloga poverena je roditeljima/starateljima, kao i samim osobama sa hendikepom.

JULIJA JEREMIĆ

Zahvaljujemo se Inicijativi za inkluziju VelikiMali na materijalu korišćenom prilikom pisanja ovog članka.

zgradi fakulteta prilagođena studentima sa oštećenjem vida. Opšti stav ispitanika je da orijentacija u zgradi nije omogućena osobama sa oštećenjem vida ukoliko se kreću bez personalnih asistenata.

U okviru ovog istraživanja, posebna pažnja je posvećena dostupnosti na fakultetima gde su obuhvaćene najosnovnije stavke, jer studenti sa hendikepom mogu da studiraju pod ravnopravnim uslovima samo ukoliko su one ispunjene. Zaključeno je da manje od polovine ispitanih studenata, odnosno 43,7 procenata smatra da je ulaz u fakultet dostupan, da 26,8 procenata smatra da je delimično dostupan, dok trećina ispitanika, 29,5 procenata smatra da su ulazi nedostupni.

S obzirom na to da za uspešno studiranje nije dovoljno da se samo uđe u zgradu fakulteta, osim dostupnog ulaza, neophodno je da svaki student može da uđe u amfiteatar, učionicu, biblioteku, pravnu službu, kabinet profesora, studentsku službu, toalet ili lift. U ovom delu ankete najbolje je ocenjena studentska služba, koju 48,6 procenata ispitanih studenata smatra dostupnom, što je i logično jer se u najvećem broju slučajeva nalazi u prizemlju. Iznad 40 odsto smatra da im je dostupna pravna služba, dok je dostupnost svih ostalih prostorija između 30 i 40 procenata.

Na pitanje „Šta bi trebalo adaptirati na vašem fakultetu kako bi se poboljšala dostupnost studentima sa hendikepom?“, čak 86,9 odsto studenata na prvom mestu ističe unutrašnjost zgrade. Po mišljenju 71,6 odsto ispitanika na drugom mestu je neadekvatno

pripremljena literatura. Na trećem mestu je lift sa 59,6 odsto, dok su toaleti četvrti prioritet sa 54,1 odsto.

Veoma bitno pitanje je i pitanje obezbeđivanja finasijskih sredstava za dostupnost fakulteta, koje je regulisano članom 59. Zakona o visokom obrazovanju, kojim se propisuje da je osnivač dužan da obezbedi sredstva instituciji visokog obrazovanja, između ostalog, i za finansiranje opreme i uslova za obrazovanje studenata sa hendikepom. Pravo na studiranje osoba sa hendikepom regulisano je članom 8. ovog Zakona, dok se u članu 86. govori o pravima studenata, o jednakosti i nediskriminaciji po bilo kom osnovu.

Zadovoljni profesorima

Kada se posmatra odnos profesora ili kolega studenata prema osobama sa hendikepom, situacija je mnogo bolja. Naime, čak 70,5% ispitanih studenata zadovoljno je odnosom profesora na fakultetu. Studenti sa hendikepom, njih 43,7 procenata, smatra da profesori u nekim slučajevima treba da prilagode predavanja, kolokvijume i vežbe. Podatak koji ohrabruje je taj da je 42,6% profesora, prema mišljenju studenata, spremno da to i učini.

Tri četvrtine ispitanika, odnosno 75,4 procenata, smatra da nikada nisu bili diskriminirani od strane profesora i nastavnog osoblja. Četvrtina ispitanika, 24,6 odsto, smatra da su studenti sa hendikepom bili diskriminirani od strane profesora. Najveći broj studenata sa hendikepom koji misle da su bili diskriminirani (njih 40%) od strane profesora jesu studenti sa oštećenjem vida. Grupa studenata koja se u najvećem procentu izjasnila da nije bila diskriminirana od strane nastavnog osoblja (97,1%) jesu studenti sa hroničnim oboljenjima.

Istraživanje je obuhvatilo i pitanje povlašćenosti od strane nastavnog osoblja u odnosu na ostale studente, što predstavlja takozvanu „pozitivnu“ diskriminaciju zbog toga što se i u tom slučaju studenti sa hendikepom ne tretiraju kao ravnopravni u odnosu na svoje kolege. Četvrtina ispitanika smatra da jeste bila privilegovana u odnosu na druge studente i studentkinje; 35,3 odsto privilegovanih su studenti sa oštećenjem sluha i 32,5 odsto studenta sa oštećenjem vida.

Podrška kolega

Gotovo 80 procenata studenata sa hendikepom navodi da je zadovoljno svojim kolegama na fakultetu, dok 13,7 procenata navodi da su bili diskriminirani od strane svojih kolega. Među ispitanicima koji smatraju da su doživeli diskriminaciju, veći nu čine studenti sa senzornim hendikepom. Da su njihove kolege spremne na prijateljstvo i van fakulteta smatra 41 odsto ispitanih studenata sa hendikepom, dok 30,6 smatra da su na to njihove kolege spremne uvek. Da kolege nisu nikada spremne da budu prijatelji sa njima navelo je 7,5 odsto studenata oštećenog vida.

Da je većina kolega spremna da im pomogne pri ulasku u fakultet smatra 55,2 odsto ispitanika, dok 51,4 odsto smatra da je većina studenata spremna da im pomogne pri kretanju po unutrašnjosti zgrade. Nešto manje od polovine ispitanih, 45,9 odsto, navodi da je nekolicina kolega spremna da pomogne pri odlasku u toalet, dok njih 48,1 odsto smatra da je većina studenata spremna da pomogne pri orijentaciji na fakultetu, a značajno je napomenuti da nijedan ispitanik nije odgovorio da niko nije spreman da pomogne pri ovoj asistenciji. Polovina ispitanika smatra da je većina studenata spremna da pomogne pri skupljanju informacija, a 35 odsto ispitanika smatra da su svi studenti spremni da pomognu. Na pitanje da li od svojih kolega mogu da očekuju pomoć u toku predavanja 40,4 odsto je reklo da je nekolicina kolega spremna da pomogne, a 41 procenat smatra da je većina studenata spremna da pomogne prilikom čitanja i beleženja na predavanjima.

Edukacija je jedna od značajnih mera, koju je navelo 60,7 odsto ispitanika, u poboljšanju položaja studenata sa hendikepom. Prvenstveno treba upoznati osoblje fakulteta i studente sa osnovnim pravima studenata sa hendikepom. Na pitanje „Da li smatrate da su navedene osobe upoznate sa pravima studenata sa hendikepom“, 43,3 odsto ispitanih smatra da su profesori upoznati, 40,4 odsto smatra da su saradnici upoznati, 39,3 odsto da su upoznati administrativni radnici i 31,1 odsto da su upoznati ostali studenti.

Iz svega ovoga se vidi da profesori, saradnici i osoblje fakulteta kao i kolege studenti imaju dosta dobar odnos prema studentima sa hendikepom, međutim, i to da su uslovi studiranja daleko ispod zadovoljavajućeg nivoa. Ovaj kontrast se odražava i na život mladih sa hendikepom uopšte.

Ovi podaci se slažu i sa istraživanjem iz 2008. godine u kojem je predstavljeno viđenje inkluzivnog obrazovanja zaposlenih na fakultetima u Srbiji. Naime, samo 12,2 odsto profesora, asistenata i administrativnih radnika smatra da fakulteti imaju jasno definisanu strategiju za poboljšanje uslova studiranja studenata sa hendikepom. Kada su u pitanju problemi studenata sa hendikepom, o njima se retko kad razgovara na višim instancama kao što je naučno – nastavno veće. O problemima studenata sa hendikepom i njihovom rešavanju, priču je iniciralo 20,3 odsto zaposlenih, dok 79,4 odsto nikada nije pokrenulo razgovor na temu rešavanja ovog problema.

U Zakonu o visokom obrazovanju navodi se da: „Sve osobe sa prethodno stečenim srednjim obrazovanjem imaju pravo na visoko obrazovanje bez obzira na rasu, boju kože, pol...postojanje senzornog ili motornog hendikepa ili njihov imovinski status“. Izuzetno je značajno eksplicitno navodjenje hendikepa kao osnova diskriminacije u ovom zakonu. Univerzitet u Beogradu je, na inicijativu Udruženja studenata sa hendikepom, osnovao Univerzitetski centar za studente sa hendikepom. Ovaj centar, smešten u prostorijama Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“, osnovan je sa namerom da mladima sa hendikepom obezbedi jednake uslove i mogućnosti za kvalitetno obrazovanje. Očekuje se da rad Cenra značajno unapredi položaj studenata sa hendikepom.

DEJAN BAIĆ

Sagledaj - Promeni - Primeni

Univerzalni simbol za reciklažu je studentski rad Gary Andersona nagrađen na konkursu za studente umetnosti i dizajna, koji je, 1970.g, organizovala Container Corporation of America (vel. proizvođač recikliranog kartona) s namerom da ukaže na značaj očuvanja životne sredine. Simbol predstavlja Mebijusovu traku koju obrazuju tri strelice povezane u obliku trougla sa zaobljenim uglovima. Svaka strelica je povratno presavljena, i sve tri se nadovezuju jedna na drugu, što predstavlja ciklus reciklaže sa značenjem sakupiti, preraditi i ponovo upotrebiti.

Istorijat upravljanja otpadom

„Jedna proizvodnja se iz dana u dan zahuktava i beleži sve vrednije rezultate. U njoj ima mnogo zaposlenih. U njoj su zaposleni svi stanovnici planete Zemlje. Zaposleni ne haju za radno vreme, niti o mestu proizvodnje. I nikada nisu na godišnjem odmoru. Pogoni ove industrije su svuda podignuti. Da. Pogađate. Vredni radnici zaposleni u industriji otpada. Ima li kraja povećanju proizvodnje otpada ili će nas on jednoga dana zatrpiti? Kako se može uticati na smanjivanje nastajanja otpada pitanje je koje danas zaokuplja pažnju mnogih država, posebno onih razvijenih u kojima su se nastanila potrošačka društva. Jer, neke kulture se i danas veoma rasipnički ponašaju i bacaju sve. Mnogi bezbrižno troše, ne hajući za sutra. Ako ono uopšte bude došlo sa ovakvim ponašanjem.”

Šimon A. Đarmati, Menadžment otpada, FUTURA – Fakultet za primenjenu ekologiju

Proizvodnja otpada nastala je kad i prvi oblici života na planeti. Prva ljudska naselja nastajala su sa prestankom nomadskog načina života i početkom zemljoradnje. U to vreme problem čvrstog otpada nije postojao, a mala količina prirodnog otpada je obično zakopavana u jame. Ovakav način obrade otpada bio je dovoljan za očuvanje ekološke ravnoteže, dok su jedinu opasnost predstavljale fekalije ljudi i životinja, koje bi dovodile do zagađenja vode i površinskih slojeva zemljišta. Ipak, biološka šteta je bila neznatna.

Urbanizacija ljudskih naselja prouzrokovala je i prve ozbiljnije probleme sa otpadom. Otpad je odlagan u jame i bacan na ulice, a zatim je, kada bi to postalo nepodnošljivo, nasipan zemljištem, da bi se na tim istim mestima ponovo bacao. Naselja i gradovi bronzanog doba kao što je Troja, često su bili izgrađeni iznad nekoliko slojeva, čija je međusobna udaljenost varirala od 25 do 50 metara. Otpada je bilo toliko da su vlasnici zgrada otvarali nova ulazna vrata, svinje i psi se hranili ostacima hrane, a sakupljači otpada prodavali sve što je imalo neku vrednost, pa je preturanje po đubreštu bio jedan od prvih oblika reciklaže. Preturanje po smeću vekovima je bilo društveno neprihvatljivo, tako da je, još 1969. godine, grad London ovu praksu, koja se danas smatra za važan deo menadžmenta otpadom, stavio van zakona.

Sa porastom stanovništva, promenom načina života i navika u ishrani, količina otpada je drastično rasla i menjala svoju sadržinu. Zbog rasta količinje otpada narušen je kapacitet samoprečišćavanja zemljišta i pogoršana biološka vrednost podzemnih voda, tako da biološko kruženje materije više nije bilo izvodljivo u meri u kojoj je potrebno.

Struktura srednjevekovnih gradova (bez vodo-voda i kanalizacije) doprinela je takvom zagađivanju tla da je ono postalo izvor mikroorganizama, uzročnika različitih oboljenja i epidemija. Nepovoljna komunalna higijena bila je uzrok velikih epidemija u Evropi krajem XVIII i početkom XIX veka. Prekretnica u promeni odnosa ljudi prema otpadu bila je spoznaja uticaja otpada na zdravlje.

Brzi saveti

Iskoristimo!!!

Zbog nedovoljnog shvatanja značaja reciklaže oblast upravljanja otpadom kod nas nije dovoljno razvijena, tako da mnoge materijale koji se lako mogu ponovo iskoristiti, bacamo u kontejnere zajedno sa ostalim đubretom.

Najrazvijenija oblast u okviru reciklažne industrije u Srbiji je prerada otpadnog papira. Reciklira se oko 40 odsto od ukupne količine otpadnog papira. To je blizu svetskog i evropskog proseka. Glavni sakupljači starog papira su, osim privrede, lica koja sakupe više od 50 odsto ovih sirovina. Ipak, to nije dovoljno da se zadovolje svi kapaciteti, potrebe prerađivača za starim papirom u Srbiji su oko 300 hiljada tona godišnje, a sakupi se tek polovina. Ostatak se uvozi.

Svako od nas može da odlaže stari papir u posebne kante ili kese i da ga zatim odvojeno ostavlja pored kontejnera. Ovakav način odlaganja papira ima dvojaku korist. Papir će završiti u postrojenjima za reciklažu, dok će njegovo odlaganje pored kontejnera možda podstaći će gradske vlasti da uvide značaj postavljanja većeg broja kontejnera za ovu vrstu otpada.

Reciklirani papir za sada se koristi kao sirovina u industriji ambalaže i kartona. Cilj je da se on u budućnosti koristi i za ostale životne potrebe u našim domovima i na radnim mestima. Porast njegove upotrebe smanjiće finansijsku i energetska potrošnju, ali će pre svega doprineti zaštiti životne sredine.

Otpad se više ne posmatra kao smeša materija koje treba odbaciti i uništiti, već postoje različiti postupci i tehnologije njegovog zbrinjavanja (reciklaža, kompostiranje, anaerobna digestija, termička obrada, odlaganje na uređene deponije). Iako svaka od ovih tehnologija predstavlja deo rešenja problema odlaganja otpada, sa sobom donosi i nove probleme zagađivanja. Upravo se u tome ogleda važnost sprečavanja nastajanja otpada, njegovog razvrstavanja na mestu nastanka i recikliranja.

Otpad ili smeće

U teoriji upravljanja otpadom, razlikuju se dva pojma, otpad i smeće. U našem jeziku kao otpad obično se klasifikuju ostaci od obrade u proizvodnji, koji se ne mogu iskoristiti, a kao smeće ili đubre ostaci od svakodnevne upotrebe.

Neka od važnih dokumenata vezana za ovu problematiku, dala su definicije ova dva termina:

SMEĆE (engl. rubbish, garbage, junk, trash)

Otpaci koji se neposredno, odnosno reciklažom, ne mogu koristiti kao sekundarne sirovine, kao i otpaci nastali po izdvajanju sekundarnih sirovina, odnosno prilikom dorade ili prerade otpada u sekundarne sirovine.

OTPAD (engl. waste, scarp)

Opšte prihvaćena definicija: "Otpad znači nešto odbačeno, nešto što trenutno vlasniku više nije potrebno, ali to želi odložiti ili čuvati na za to određenom mestu, odnosno prodati, ako je prerada otpada moguća, ili ako to nije moguće osloboditi ga se na najjeftiniji mogući način."

U Direktivi EU 75/442/EEC o otpadu definicija glasi: "Otpad je, svaki predmet ili materija koji vlasnik odloži, namerava da odloži ili je prinuđen da odloži, a koji je kategorisan prema utvrđenoj klasifikaciji otpada u Katalogu otpada."

Zakon o postupanju sa otpadnim materijama Republike Srbije (Sl. glasnik RS br. 25/96 i 26/96) navodi da su otpad materijali koji nastaju u obavljanju proizvodnje, uslužne ili druge delatnosti, predmeti isključeni iz upotrebe kao i otpadne materije koje nastaju u potrošnji, a mogu se neposredno ili uz odgovarajuću doradu i preradu upotrebljavati kao sirovine u proizvodnji ili kao poluproizvodi.

Otpacima se smatraju i materijali koji nemaju upotrebnu vrednost. Sekundarne sirovine su otpaci koji se mogu koristiti neposredno ili doradom, odnosno preradom (reciklažom) tako da predstavljaju sirovine za proizvodnju. Zamenjujući primarne (izvorne) sirovine, one doprinose očuvanju prirodnih bogatstava. Jedna od bitnih karakteristika otpada je mogućnost razvrstavanja.

JULIJA JEREMIĆ

SLIKA VREDI KAO HILJADU REČI

Morate da budete glasnije od drugih, nametljivije od drugih, da se pojavljujete u svim novinama, zapravo morate stalno da budete prisutne i da se potrudite da vas ne pokopaju ako zaista želite da se vaša reforma ostvari., govorila je Emelin Penkherst, početkom 20. veka.

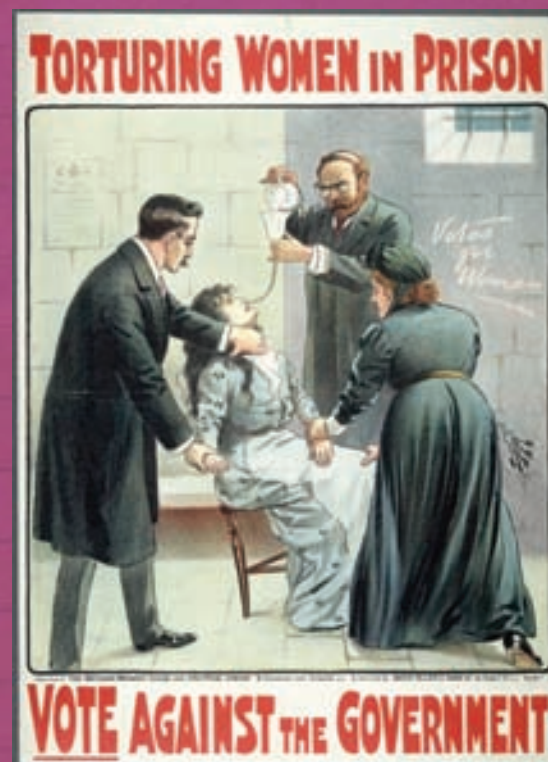
Žene su u 19. veku još uvek bile tretirane kao građani drugog reda. Smatralo se da je njihova jedina uloga da rađaju decu i obavljaju kućne poslove. Žene nisu imale pravo da odlučuju ni o pitanjima domaćinstva, a kamoli o pitanjima koja se tiču društvenog, socijalnog ili političkog konteksta u kome su živjele. Nije im bilo dozvoljeno da javno iskazuju svoje mišljenje. Sledstveno tome, žene nisu imale pravo da biraju svoje političke predstavnike, dakle nisu imale pravo da glasaju.

Širom sveta situacija će se promeniti na prelazu iz 19. u 20. vek uspostavljanjem velikog broja pokreta koji su se zalagali da žene dobiju pravo na glasanje na parlamentarnim izborima. Žene koje su se borile za pravo na glasanje nazivane su sifražetkinjama, od engleske reči suffrage, što znači pravo na glas. Načini borbe su bili različiti. Od protesta, uzvikivanja parola, preko učešća u različitim skupovima i debatama, do militantnih načina borbe kao što su lomljenje izloga ili štrajkovi glađu. Jedan od načina i nezaobilazni deo borbe žena za ostvarivanje prava na glasanje bio je štampanje postera, pravljenje bedževa i drugih pratećih predmeta koji su nosili poruku o pravu na glas. U vreme u kojem nisu postojali mediji kao što su televizija ili Internet ovakvi načini komunikacije su igrali važnu ulogu i njihov cilj je bio da što bolje i dalje prenesu poruku. Sifražetkinjama je to bilo jasno i one su deo svoje snage ulagale u ovaj način borbe. Postere su često pravili i umetnici, obogaćujući ih širim kontekstom od puke poruke. Svrha sifražetskih

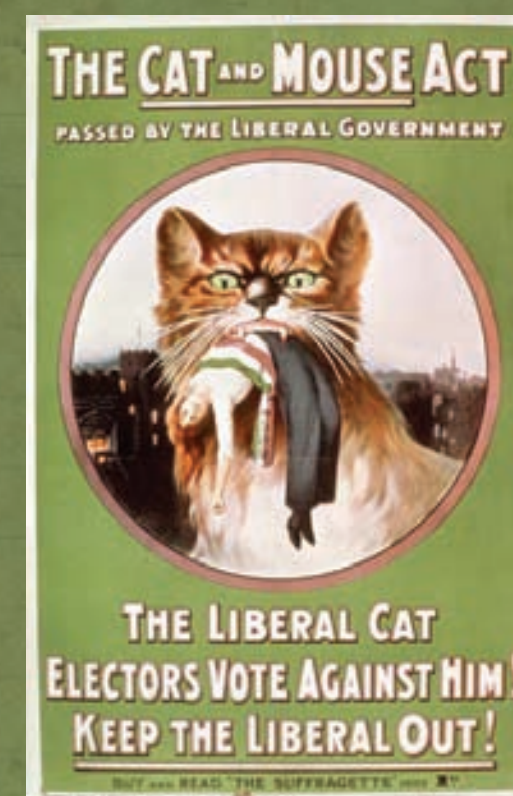
postera je bila da se na najbolji mogući način ostvari komunikacija sa javnošću i prenese poruka, dok danas oni predstavljaju neku vrstu umetničke zaostavštine ovih hrabrih žena.

Britanski poster sifražetkinja iz 1905. godine

Poster koji su objavile britanske sifražetkinje koji govori o nasilnom hranjenju njihovih pripadnica prilikom štrajka glađu koji su pokrenule dok su bile u zatvoru, 1910. godine

Poster koji su objavile britanske sifražetkinje nakon odluke vlade da štrajk glađu proglase legitimnim činom

Kako su se pokreti sifražetkinja razlikovali od zemlje do zemlje, tako su posteri varirali po sadržaju ili stilu. Nije u svakoj zemlji borba sifražetkinja bila ista. Na primer, u SAD su se žene pored svoje borbe suočavale i sa građanskim ratom i ropstvom. Ono što je zajedničko svim posterima je to da je svaki pokret imao svoje boje. One su posedovale određenu simboliku i igrale veliku ulogu u pokretu. Po njima su se pokreti raspoznavali. Tako su kod engleskih sifražetkinja bile zastupljene ljubičasta, bela i zelena, a kod američkih ljubičasta, zelena i zlatna. Socijalističke zemlje između dva svetska rata i nakon Drugog svetskog rata stavljaju naglasak na crvenu boju koja je obeležje samog političkog konteksta u kome su se te zemlje nalazile. Međutim, iako su Ujedinjene nacije 1948. godine usvojile Opštu deklaraciju o ljudskim pravima u kojoj se naglašava i to da svi imaju pravo da učestvuju u izboru vlade, čak i danas postoje zemlje u kojima je ženama zabranjeno glasanje. Borba žena da ostvare pravo na glasanje je bila duga i mukotrpa, a na tom putu one su ostavile veliki broj postera sa jasnom porukom: PRAVO NA GLAS. Najglasnije i najodlučnije grupe sifražetkinja su nastale u zemljama koje su u to vreme bile dominantne u svetu,

kao što su Velika Britanija i SAD. Među najistaknutijim sifražetkinjama su pripadnice engleske grupe WSPU (Socijalno-politička unija žena), koju je predvodila Emelin Penkherst početkom 20. veka. U početku je ova grupa bila miroljubiva, žene su organizovale proteste i uzvikivale parole, ali kako je njihov glas dopirao do sve većeg broja pristalica a one direktno napadale vladu, počela su hapšenja. Tada je grupa postala militantna. Njene pripadnice su počele da pribegavaju podmetanju požara, razbijanju izloga, cepanju slika, čak su i štrajkovala glađu. Broj pristalica WSPU-a se konstantno povećavao, iako su njene pripadnice hapšene u nekoliko navrata. U Velikoj Britaniji su žene dobile jednako pravo na glasanje kao i muškarci 1928. godine. Koliko je WSPU bila odlučna pokazuje i njen moto: Dela umesto reči. A jedno od dela su i posteri WSPU-a. Njihovi posteri uglavnom prikazuju idealizovano snažne, ali i graciozne žene ujedinjene u poruci da su jednake sa muškarcima i da pored kućnih poslova mogu i da odlučuju o tome ko će ih zastupati u parlamentu ili predvoditi njihovu državu. Sifražetkinje u Engleskoj naročito su stradale kada su se odlučile na

Poster američkih sifražetkinja iz 1909. godine

štrajk glađu. One su ovu akciju pokrenule u zatvoru, što je dovelo do toga da predstavnici vlasti pribegnu nasilnom hranjenju nesrećnih žena, što će ostaviti veliki trag na njihovo zdravlje. U to vreme nastaje i poster koji je štampala WSPU na kome se vidi kako nekolicina ljudi drži i nasilno hrani zatvorenicu. Vlada se plašila neželjenih posledica, pa je, u cilju prekida štrajka, 1913. godine donela akt o legitimnosti štrajka glađu i odluku o puštanju zatvorenica ukoliko se razbole. Sifražetkinje su ovaj akt nazvale igrom mačke i miša. Tada nastaje istoimeni poster na kome se vidi velika mačka koja u čeljustima drži sifražetkinju.

Borba žena za pravo na glasanje je u SAD bila malo drugačija. Predvodnice američke borbe su bile Elizabet Kedi Stenton i Lukrecija Mot. Ideja da se žene aktiviraju na ovom polju nastala je još 1848. godine, kada je Elizabet Kedi Stenton predvodila Prvu konvenciju o pravima žena u malom gradu Seneka Fols u državi Njujork. Amerikanke su se, sa pauzom u toku Građanskog rata (1861-1865), borile za pravo na glasanje sve do početka 20. veka. Za to vreme one su ostvarile pravo na lokalnom nivou, odnosno u nekoliko

saveznih država (Vajomingu, Koloradu, Ajdahu i Juti), ali prava pobeda je odneta tek 1920. godine usvajanjem 19. amandmana kojim se garantuje pravo na glasanje bez obzira na pol. Na posterima američkih sifražetkinja često su se nalazile idealizovane, pa i epski prikazane žene, koje simbolizuju oslonac društva. A za razliku od svojih engleskih koleginica, Amerikanke poseduju prepoznatljivu dozu „mekog“ humora, tipičnog za Sjedinjene Američke Države.

Na prelazu iz devetnaestog u dvadeseti vek pokret sifražetkinja se sve više širio. Tako su u Nemačkoj žene zahtevale da učestvuju u izboru vlade. Zanimljivo je da je Socijal-demokratska partija u ovoj zemlji zagovarala ostvarivanje ovog prava. Zaslugom aktivistkinje Klare Cetkin ne samo da su žene dobile pravo na glas, već je 1914. godine 8. mart proglašen međunarodnim danom žena. Autor postera kojim se

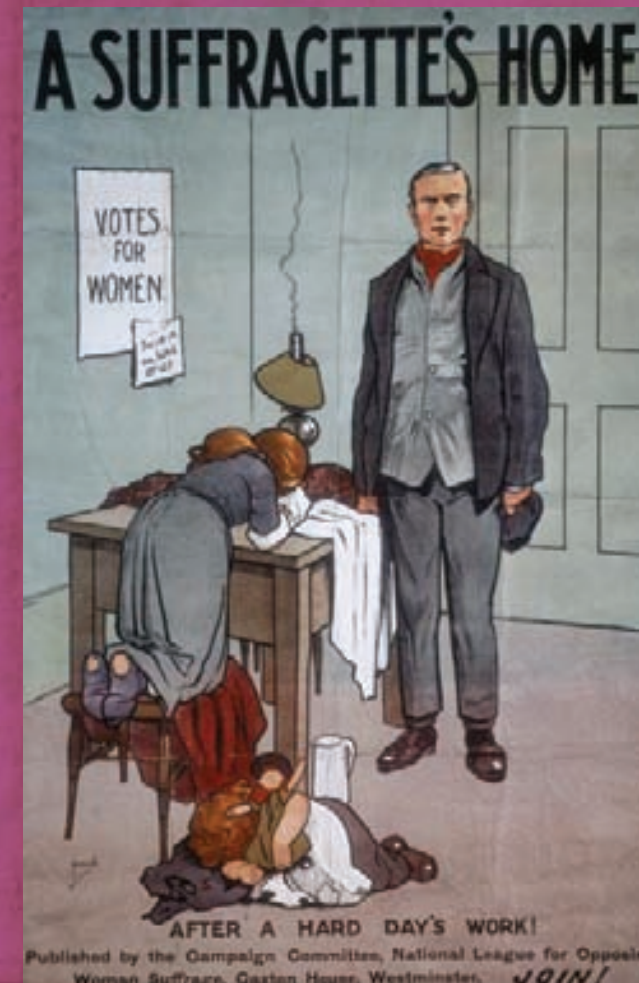
Sifražetski poster Evelin Ramzi Keri iz 1917. godine, SAD

poziva na okupljanje tog dana je bio Karl Maria Štedler. Na njemu je prikazana bosonoga žena u crnoj haljini kako nosi crvenu zastavu. Ona je heroina, pobednica koja se svojom iskrenošću izborila za pravo na glas, a samim tim i elementarno pravo na život. Zato je ona prikazana stilizovano, u jednostavnim crtama, da bi se istakla iskonska borba žena i njihova iskrena pobeda. Sa druge strane, nakon Drugog svetskog rata, i Sovjetski Savez staje na stranu žena. Ova zemlja takođe daje ženama pravo na glas, kao i sve druge komunističke zemlje, jer su po ideologiji komunizma svi ljudi jednaki. Žene na sovjetskim posterima predstavljene su kao obične žene iz naroda, koje su posle duge i teške borbe za slobodu ostvarile to pravo, a sada i zaslužno dobile pravo na glasanje. Stilizovni crtež sa elementima monumentalnosti odraz je totalitarnog režima pod vladavinom Staljina.

Sifražetski poster govore o velikom naporu žena da ostvare svoj cilj. To često nije bila fer borba. O tome svedoče i poster koji su plasirale vladajuće

Poster Karla Marie Štedlera koji poziva na javno okupljanje žena 8. marta 1914. godine, Nemačka

Poster Džona Hasla koji je naručila Nacionalna liga protiv prava na glasanje žena 1912. godine

partije u zemljama u kojima su se sifražetkinje borile za svoje pravo. To su često poster koji šalju poruku o tome da će, ukoliko žene dobiju pravo na glas, njihovi domovi ostati neuredni, sa gladnom decom i mužem koji mora da radi i nema vremena da se brine o deci dok majka odlazi na glasanje. Ova pomalo naivna poruka bila je dovoljna da kod određenog broja ljudi izazove netrpeljivost prema ženama koje se bore za pravo na glas.

Bilo kako bilo, tokom 20. veka žene su ostvarile svoje pravo u većini zemalja. Iza njih stoji herojska istorija, a kao materijalna zaostavština tu su i poster. Oni svedoče o dugoj i teškoj borbi, pa čak i o načinu vođenja kampanje. Međutim, njihova najvažnija karakteristika je jednostavan stil koji ostavlja utisak gotovo klasične elegancije, s tim što je ubedljivost tog stila neodoljiva. Na taj način su, pišući društvenu istoriju, sifražetkinje napisale i umetničku istoriju svog pokreta.

MARIJA DRLJEVIĆ

LIKIJEVI ANĐELI

Džejn Gudal je proučavala šimpanze u Tanzaniji, Dajen Fosi gorile u Ruandi, a Birute Galdikas orangutane na Borneu. Smele, inovativne metode koje su koristile ove tri naučnice, popularno nazvane Likijevi anđeli prema zajedničkom mentoru, harizmatičnom antropologu dr. Luisu Likiju, zauvek su promenile nauku i naše viđenje čovekolikih majmuna.

Mladi antropolog Luis Liki (Louis Seymour Bazett Leakey, 1903-1972) je, 30-ih godina XX veka, želeo da dokaže Darwinovu teoriju o Africi - postojbini čovečanstva, ali i da opipljivim dokazima potkrepi sopstveno ubeđenje da pravi čovek, HOMO, ima zaista drevne korene. Vremenom su se Luis i članovi njegove porodice proslavili otkrićima hominida i dugih fosilnih ostataka u istočnoj Africi, i ime ove porodice postalo je svojevrtni sinonim za paleoantropologiju. Živ interes za ponašanje, način života i okruženje čovekovih pra-pra-pra...predaka, usmerio je Likijevu pažnju na etologiju primata. I to je trenutak kada na međunarodnu naučnu scenu stupaju istraživačice društvenog i porodičnog života, oblika socijalnog učenja i složenih međusobnih odnosa unutar zajednica čovekolikih majmuna, koje će postati tzv. Likijevi anđeli.

ŠTAP ZA HVATANJE TERMITA

Dvadesetšestogodišnja Džejn Gudal (Jane Goodall) 1960. godine, na podsticaj antropologa L.Likija, počinje da proučava porodični život i socijalno ponašanje šimpanza u Tanzaniji. Dokazala je da su šimpanze pre svaštojedi nego biljojedi, ali i da se odlikuju složenim i visoko razvijenim oblicima ponašanja unutar grupe. Njena proučavanja primata doprinela su inkluziji šimpanza i

gorila u porodicu hominida. Džejnino najznačajnije otkriće u oblasti primatologije, bilo je zapažanje da šimpanze prave alatke (npr. štap za hvatanje termita), što je pojedine naučnike navelo da redefinišu svoje tumačenje značenja sintagme biti čovek. Iako je već bilo viđeno da životinja koristi oruđe, smatralo se da je pravljenje alatki ekskluzivna odlika ljudskih bića. Džejn je svojim šimpanzama davala imena: David, Sivobradi, Golijat, Majk, Hamfri, Frodo... što tadašnja naučna elita nije odobravala. Označavanje proučavanih životinja brojevima shvatalo se kao odlika profesionalizma, kojom se izbegavalo emotivno vezivanje naučnika i životinje i sprečavalo gubljenje objektivnosti.

OČUVANJE BUDUĆNOSTI

Suprotno stereotipu o besnoj zveri zasnovanom na King Kongu, gorile su stidljiva i povučena bića, koja bi šmugnula u zelenilo čim bi se Dajen pojavila. Da bi je prihvatile gorile iz kraja, pribegla je imitaciji njihovih svakodnevnih aktivnosti kao što su češkanje i jedenje, i oponašanje glasova kojima se izražava zadovoljstvo. Oslanjala se na prirodnu radoznalost gorila - žvakala je celer u blizini njihove grupe i čekala da joj neko priđe bliže. Za identifikaciju pojedinih ličnosti koristila je "otiske njihovih noseva". Skicirala je gorile i njihove noseve, i vremenom

počela da prepoznaje ličnosti u okviru nekoliko različitih grupa na području istraživanja. Posle dugotrajnog učenja, zblžavanja i podražavanja gestova, gorile su je napokon prihvatile.

Fizioterapeutkinja iz Kentakija Dajen Fosi (Dian Fossey, 1932-1985), skupila je svu svoju ušteđevinu, podigla kredit i ostvarila svoj životni san - put u Afriku. Nakon ovog afričkog iskustva i nezaobilaznog susreta sa dr. Likijem, odlučila je da se posveti proučavanju planinskih gorila u njihovom prirodnom okruženju, u Zairu (Kongo). Već naredne, 1967. godine se, zbog političkih nemira, seli u susednu Ruandu, gde osniva istraživački centar u Vulkanskom nacionalnom parku, nazvavši ga Karisoke prema planinama Karisimbi i Visoke među kojima je smešten.

Dajen je smatrala da je svaki posmarač uljez na teritoriji divlje životinje, i da mora da ima na umu da tu prava životinje imaju primat nad ljudskim interesima. Objavila je rat lovokradicama i krijumčarima, obrazovala antikrijumčarske patrole koje su krstarile nacionalnim parkom, spaljivala zamke i upotrebljavala zastrašujuće maske. Zalagala se za aktivno očuvanje, što podrazumeva očuvanje prirodnog staništa, i protivila ZOO-vrtovima i angažmanima životinja u industriji zabave. Njeno desetogodišnje prijateljstvo sa mužjakom Digitom (=Prst, ime je dobio zbog oštećenog prsta desne ruke) okončalo se tragično. Digit je poginuo braneći svoju trudnu ženku i gorile iz svoje grupe od lovokradica. Bio je zvezda čuvene serije fotografija Boba Kembela, i njuška poznata sa naslovnih strana i postera. Nakon dužeg kolebanja i preispitivanja, odlučeno je da se njegova slava i tragična smrt iskoriste za usmeravanje pažnje javnosti na problem očuvanja gorila. Digit Fund, kasnije preimenovan u Dian Fossey Gorilla Fund International (DFGFI, www.gorillafund.org.), osnovan je prvenstveno radi očuvanja gorila i njihovih prirodnih staništa, i finansiranja antikrijumčarskih patrola.

Dajen je ubijena 1985. godine. Iako iscenirano ubistvo mačetom ukazuje na odgovornost lovokradica, opravdano se smatra da je ubijena zato što je predstavljala istinsku prepreku za turističku i finansijsku eksploataciju

gorila. Sahranjena je kraj Digita, okružena gorilama koje su ubile lovokradice, na lokalitetu Karisoke. Njena naučna autobiografija "Gorile u magli" objavljena 1983.g, koju je izuzetno cenio holandski etolog i nobelovac N.Tinbergen, još uvek je najprodavanija knjiga o gorilama. Ovo kapitalno delo široj javnosti je poznato po istoimenoj holivudskoj ekranizaciji sa Sigurni Viver u glavnoj ulozi, snimljenoj tri godine nakon misterioznog ubistva naučnice. Međutim, scenario filma, u čijem je prvom planu, uprkos činjenici da su podaci o ličnom životu u knjizi ograničeni, ljubavna priča, velikim delom se zasniva na senzacionalističkom članku koji Dajen prikazuje kao opsednutu svojim gorilama. Svojih 5 minuta dobio je i lokalni visoki funkcioner koji je, tokom snimanja u Ruandi, insistirao da se što manje prostora posveti Dajeninoj smrti. Brojne fondacije, ali i neki od njenih bivših studenata, zloupotrebljavali su Dajenino ime kao bi obezbedili sredstva za svoj rad, ali i za razvoj turizma čemu se ona uvek protivila, pa čak i za finansiranje birokratije! Još uvek to čine!

Procenjuje se da danas u svetu živi samo 720 gorila. Nakon građanskog rata i genocida, žitelji Ruande počeli su da uvažavaju planinske gorile. Oživeli su drevnu tradiciju Kwita Izina, ceremoniju davanja imena novorođenim gorilama.

"Kada pojmite vrednost svekolikog života, manje se zadržavate na prošlosti, i koncentrišete se na očuvanje budućnosti."(D.Fosi, Gorile u magli).

LOV NA SENKE

Biruté Marija Filomena Galdikas već duže od tri decenije proučava orangutane u njihovom prirodnom staništu na Borneu u Indoneziji. Ovo istraživanje, započeto 1971.g, predstavlja najdužu kontinuiranu studiju realizovanu u oblasti proučavanja sisara. Kada se Birute na podstrek dr. Likija obrela na Borneu u potrazi za riđim čovekolikim majmunima, to je bio divlji, neistraženi kutak planete, bez puteva i struje, telefonskih veza i regularne pošte."Da bih proučavala orangutane, prvo sam morla da ih pronađem. Krupni i uglavnom tihi, orangutani su relativno spore, usamljene životinje. Ne putuju u velikim bučnim grupama kao šimpanze, ili mnogočlanim porodicama kao gorile... Kreću se visoko u krošnjama tropske džungle, i pravi su majstori skrivanja-i-traganja - sada me vidiš, a sada ne...U početku jednostavno nisam shvatala kako se to krupan, robustan mužjak sjajno-riđeg krzna vizuelno utopi u tamne senke krošnji. Skriven visoko u krošnji, okružen gustim lišćem, orangutan postaje bezoblična crna senka. Da usavršim svoju tehniku posmatranja, morala sam da naučim da tražim odraze, da tragam za tamnim bezobličnim senkama, a ne za bojama i oblicima krupnih, svetlih orangutana."(B.Galdikas, Razmišljanja o rajju).

MARKA KOVAČEVIĆ, MAJA ILIĆ

PLESNI (P)OKRET, DRUŠTVENI P(RE)OKRET

foto: Lidija Antonović

Predstava "Kriva za Gausa" otvara pitanja dostupnosti, inkluzije i participacije, podstiče na (pre)ispitivanje slike o sebi i drugima, prevazilazi barijere i predrasude.

Godinu dana posle premijere, na sceni Ustanove kulture "Vuk Karadžić" osam mladih igrača uvežbanim i sigurnim pokretima izvelo je predstavu savremenog plesa koja nosi naziv "Kriva za Gausa" *.

U svakom njihovom pokretu možete uočiti predanost i posvećenost. Njihovo istraživanje pokreta, ispitivanje granica, kako sopstvenih, tako i granica čitave grupe, ima neočekivan i nadasve zanimljiv ishod. Ova priča o ljubavi, susretu, nežnosti, strahu i bliskosti, praćena je muzikom Aleksandre Đokić. Stiče se utisak da svako od koreografskih rešenja Borisa Čakširana i Sanje Krsmanović-Tasić osluškuje senzibilitet igrača. Pojedinačno, oni se umnogome razlikuju, a zajedno pokretom kazuju nam priču o životu i njegovoj

prolaznosti, o trenutku i večnosti. Zapaženi dueti nam pripovedaju o komunikaciji, emociji, dodiru i bolu. Svetlana Gogić, jedna od učesnica na sceni, svojim vokalnim izvođenjem doprinosi mističnosti s jedne, i vedrini, s druge strane.

Dok izvodi složene i precizne koreografije, svaki od igrača se igra, svojim telom, prostorom, odnosom sa drugim igračima, ali i predstavama o pojedincu i njegovim mogućnostima koje su u društvu neretko prihvaćene kao samorazumljive. Na taj način, gledaocuse otvara horizont mogućnosti i podstreka da i sam (pre)ispita svoje predstave o drugima, ali i o sebi i granicama svojih mogućnosti.

Učestale višecasovne pro- be kroz koje su prošli učesnici ovog neskvadašenjeg projekta, ali i trud svih onih koji su ovaj poduhvat učinili mogućim, više puta su u

protekloj godini nagrađeni gromoglasnim aplauzima. Ova predstava otvara pitanja dostupnosti, inkluzije i participacije. Takođe, ona ne teži da premosti samo fizičke, vidljive barijere, već i društvene, rušeći predrasude i prevazilazeći očekivanja. Ukazuje nam na mogućnost jednog drugačijeg pozorišta, pozorišta kakvo nije (još uvek) deo naše svakodnevnice. Ova predstava je otvorena i dostupna, ali to ne važi samo za scenu. Organizatori su ovu predstavu prilagodili osobama s oštećenim vidom, tako što, kada god je to moguće, obezbeđuju opremu koja je neophodna kako bi narator mogao da prenosi događanja sa scene.

foto: Nenad Milošević

Autor ovog projekta, Marko Pejović, kada govori o predstavi i ideji za naziv ovog komada, kaže:

- Kriva za Gausa je proces dekomponovanja razumevanja socijalnih fenomena, gde se krajnje (ekstremne) vrednosti postavljaju podjednako referentnim kao i one prosečne, gde se pojedinačno stavlja pored uopštenog, gde celovitost slike (koliko god ona bila nesavršena) stoji tik pored preciznog opisa delova, gde je lepota nemoguća bez uvažavanja bola i gde je dragoceno upravo ono traganje koje ima za putokaze „komadiće hleba“ koje nam je ostavilo drugo ljudsko biće.

Kada napusti salu, gledalac ne samo da je oplemenjen jednim nesvakidašnjim iskustvom, već je imao priliku da prisustvuje još jednoj predstavi savremenog plesa koja se i pored svih svojih specifičnosti ne razlikuje mnogo od onoga što danas savremeni ples, između ostalog jeste - traganje za granicama i pomeranje istih.

Dok iščekujemo da ovaj broj Looping-a uđe u štampu, na sceni Ustanove kulture

foto: Lidija Antonović

"Vuk Karadžić", održava se premijera predstave "Reset", druge u nizu predstava pod okriljem projekta "Okvir tela", koja govori o ponovnom uspostavljanju poretka i ukazuje na to da moramo ponovo ustrojiti svet i na drugi način urediti odnose u njemu.

Ove dve predstave daju nam razlog da verujemo da je drugačije pozorište moguće, i nadu da je Džejms Braun bio u pravu kada je rekao da se plesom može rešiti svaki problem u svetu.

Predstava "Kriva za Gausa" deo je projekta "Okvir tela" Grupe "Hajde da...", čiji je idejni tvorac i koordinator Marko Pejović, psiholog i dramski pisac. Ostvarenje ove zamisli započeto je gostovanjem koreografkinje Džizel Mejson (Gesel Mason) leta 2008. godine. Tom prilikom ona je održala ciklus radionica u kojima su učestvovali korisnici kolica, igrači i koreografi. Od tada su organizovane brojne radionice koje su za učesnike imale osobe sa hendikepom i profesionalne igrače. Predstava "Kriva za Gausa" je rezultat dugotrajnog procesa istraživanja, kao i saradnje sa mnogim plesnim grupama, koreografima, igračima. U avgustu 2008. godine organizovana je audicija na kojoj je sastavljen tim igrača za plesnu predstavu; u septembru 2008. osmoro igrača savremenog plesa (inkluzivni tim obuhvatao je pleasa će sa i bez hendikepa) započelo je rad na predstavi. "Kriva za Gausa" premijerno je izvedena 10. decembra 2008, dok je njena poslednja repriza bila deo programa kojim je, početkom novembra 2009.g, obeležena desetogodišnjica rada Švajcarskog programa za kulturu u Srbiji. Predstava "Reset", čija je premijera zakazana za 10. decembar 2009, postaće deo stalnog repertoara na sceni koproducenta projekta, Ustanove kulture "Vuk Karadžić".

VANJA SPIRIĆ

* „Kriva za Gausa“ je naziv koji se oslanja na, u statistici (i drugim naukama), često korišćen model Gausove krive (odnosno normalne raspodele).

Alav e Romengo

Izložbom Alav e Romengo otvoren je Muzej Romske kulture u Beogradu. Osam različitih romskih prevoda Biblije, prvi štampani tekst na romskom jeziku iz XVI veka, kao i rukopis Romsko-srpsko-nemačkog rečnika nastao u nemačkom logoru, deo su ove jedinstvene postavke.

U Beogradu je, u Ruzveltovoj 41-43, izložbom Alav e Romengo – Pisana kultura Roma otvoren Muzej Romske kulture posvećen životu i kulturi Roma. Ova jedinstvena postavka osim materijalnih artefakata - preko 300 primeraka knjiga o Romima, napisanih na romskom ali i na drugim jezicima, obuhvata jedanaest panoa na kojima su prikazani pojedini segmenti kulturnog života Roma, kao i preko 150 000 dokumenata iz ove oblasti pohranjenih u deset računara.

Izložena rukopisna građa za Romsko-srpsko-nemački rečnik, nastala je tokom Drugog svetskog rata u nemačkom zarobljeničkom oficirskom logoru u Osnabriku. Autor ovog neobjavljenog rečnika, advokat Svetozar Simić, osnovao je i prvi list na romskom jeziku. Romano lil - Ciganske novine štampane su dvojezično na romskom i srpskom, ćirilničnim pismom koje nije uobičajeno za romski jezik. Prvi broj je odštampan 1935. godine u Beogradu, dok je poslednji broj izašao 2004. godine.

Najstariji tekst na romskom jeziku objavljen je 1537. godine u Engleskoj, u "Prvoj knjizi predavljanja znanja" čiji je autor Andrew Borde. Poznavaoi smatraju da je ovaj tekst, koji obuhvata petnaest

rečenica na romskom jeziku koje se i danas mogu razumeti, zabeležio neko ko nije znao romski.

- *Lach ittur yduyes! (Lač' tur' duves)*
- Dobar dan!

- *Maysta ves barofras! (Miš't aves (ko) bar' foros!)*
- Dobro došao u veliki grad!

Pod nazivom Стематографија, сиреч описаније началногo проихождееија Циганов мађарски с некими приповедками u Budimu je, 1803.godine, objavljena prva knjiga o Romima na srpskom jeziku. Zanimljivo je istaći da je te godine objavljeno samo devet knjiga na srpskom jeziku. Autor ove knjige Petar Asi-Marković, poreklom je bio plemić i ugledan član Srpske crkvene opštine u Budimu, a po obrazovanju pravnik. Prvi deo knjige predstavlja studiju o poreklu Roma i njihovom doseljavanju u Ugarsku, dok je u drugom sakupljeno 35 kratkih priča o Romima. Iako nije poznato koje je priče zabeležio sam autor, a koje su preuzete iz drugih knjiga, izvesno je da sve one pripadaju tradiciji usmenog pripovedanja romskog naroda.

ROMANI ČHIB

Savremena lingvistika poznaje 20-ak jezičkih porodica. U okviru indoevropske jezičke porodice, koja obuhvata i slovenske, germanske i romanske jezike, izdvaja se indijska grupa koju čine staroindijski ili vedski jezik (mrtav jezik) i živi jezici: sanskrit (iz IV veka p. n. e., danas živi uglavnom u književnosti), hindi, urdu, bengali, pendžabi, romski. **Romski jezik - Romani čhib** srodan je sanskritu (proizašao je iz praskrita), na šta ukazuje i gramatika romskog jezika. Naziv potiče od imenice Rrom u značenju Čovek. Rajko Đurić u knjizi "Istorija Roma" kaže: "termini koji svedoče o staroindijskoj pismenosti takođe su deo tradicije Roma. Na primer romska reč burja, burha potiče od staroindijske bhurja - breza, čija se kora u Indiji koristila vrlo dugo za pisanje, sve dok muslimanski osvajači nisu uveli papir. Zatim, pisanje na lišću (patrin), što su praktikovali budisti. Takođe izrada materijala za pisanje i samo pisanje (lekhani) deo su iskustva i tradicije Roma, što je slučaj i sa nazivom za rukopisne knjige (pustaka) od koga potiče romska imenica pustik - knjiga itd."

U proteklih petnaestak vekova romski jezik je rasprostranjen širom sveta, tako da su na njegov razvoj uticali jezici naroda sa kojima su se Romi sretali ili u čijem su okruženju živeli. Savremeni romski jezik, bitno izmenjen u odnosu na jezik korišćen u pradomovini, obuhvata mnoštvo dijalekata i narečja (pojedine grupe Roma se teško mogu međusobno sporazumeti), tako da danas nije lako utvrditi koje reči su izvorno romske. Lingvista Rade Uhlik okarakterisao je romski jezik kao "jezik sintetičkog tipa s bogatom morfoligijom. Ima nekoliko glasova koji su strani srpskom glasovnom sistemu. Odlikuje se grlenim glasovima. U ovom jeziku postoji, pored ostalog, osam padeža, a nema infinitiva. Pod uticajem jezika domorodaca romski jezik se podelio na mnoštvo dijalekata. Poneki imaju karakter posebnih jezika. Tako na primer, naš Rom ne može da razume španskog Roma. Međutim, jezgro rečnika je kod mnogih dijalekata manje-više zajedničko."

foto: Dejana Batalović

U Srbiji, Romi govore romanosrpski ili romsko-srpski jezik, u kome su elementi romskog pomešani sa elementima srpskog jezika. Na teritoriju Srbije Romi su počeli da se doseljavaju još tokom prve polovine XIV veka, i danas ih ovde živi preko pola miliona. Nekom vrstom književnog stvaralaštva bavi se tek oko stotinak pripadnika ovog naroda, i to tako što većina stvaralaca najpre piše na srpskom, a zatim tekst prevodi na romski. Prema statističkim podacima najviše 30 procenata Roma je funkcionalno pismeno, 10 procenata ove populacije ima završenu srednju školu, dok je samo 200 do 300 osoba diplomiralo na nekoj višoj školi ili fakultetu.

PATRIN – ROMSKA AZBUKA

Francuski lingvista J.A.Decourdemanche je 1908. godine, u okviru svoje gramatike romskog jezika "Grammaire du Tchingane ou Langue des bohémians errants", objavio i romsku azbuku. ne navodeći izvore podataka. On tvrdi da romsko pismo ima 23 slova, pet vokala i 18 konsonanata, i tri oblika: dečju azbuku (Čhavorengra kripta), azbuku za stare (Purengera kripta) i azbuku za muškarce (Romengera kripta), i to sve zbog toga što su starci (plemenske starešine), koji nisu dozvoljavali da žene i deca razumeju smisao njihovih poruka, upotrebljavali tajno pismo nerazumljivo običnim pripadnicima plemena.

Romska kulturna tradicija koja je prvenstveno usmena, zasniva se na pričama i legendama o poreklu Roma, o njihovim zanatima, i o natprirodnim događajima. Ove priče i legende, zasnovane na zajedničkim motivima, pripovedaju se širom sveta, i samim tim predstavljaju zajedničku kulturnu baštinu svih Roma.

MARINA STANKOVIĆ

INTELEKTUALNA SVOJINA ILI MONOPOL?

iliti

KAKO SU INDIJSKE FARMACEUTSKE KOMPANIJE SPASILE SVET?

piše: Marko Savić

HEADBANGER'S CORNER

Nedavno mi je u goste svratio ortak koji radi za jednu veliku softversku firmu i tokom razgovora prokomentarisao nešto poput „da li si određenu igricu (sad se više i ne sećam o kojoj se tačno radilo) stvarno igrao?“, indicirajući da smatra da korišćenje piratskih kopija nije „stvarno“ igranje. Kao okoreli igrač piratskih igrica, a bogami i korisnik svih ostalih vrsta piratskog softvera, nisam mogao da pređem preko ovakve insinuacije i, iako on nije želeo da diskutujemo o kako je on to nazvao „etici prodaje i downloadovanja softvera“, nisam mogao a da mu ne ispričam priču o indijskim farmaceutskim kompanijama.

Ali pre toga da krenemo od početka.

Nezaštićene ideje, (prez)aštićena dela

Moje prvo ozbiljnije interesovanje za autorska prava vezano je za svima dobro poznatu svađu između Gorana Bregovića i Emira Kusturice. I iako sam uveren da je dotična svađa počinjala i završavala se sa parama, nisam mogao da se ne zapitam... Ima li reditelj pravo da očekuje da kompozitor muzike iz njegovih filmova to napiše na svakom CD-u? (I ako je spor zasnovan na altruističnim osnovama), šta reditelj uopšte može da učini povodom toga? I tada i sada činilo mi se da je to stvar pristojnosti a ne nečega čime bi se bavili sudovi čak i u mnogo ozbiljnijoj zemlji nego što je Srbija (bila).

Slična stvar se desila na mom faksu. Naime ortak je napisao seminarski, koji čak nije bio ni obavezan, na temu koju je profa zadao. Zatim je taj program zakačio na svoj sajt ne pominjući ni profesora ni predmet. Profa je bio prilično ljut i na predavanju je napričao svašta na temu intelektualne svojine. Meni je ta priča u to vreme imala prilično smisla, ako nizmogćega drugog ono bar zbog toga što nije dobro zamerati se profesoru kod koga treba da polažeš za par meseci. Međutim, moj prijatelj, (onaj iz uvodnog pasusa, a ne autor seminarskog koji je uskoro izgadio odnose sa profom) samo je lakonski prokomentarisao da profa nema pojma, pošto po zakonima o autorskim pravima ideja ne može biti zaštićena ako nije zapisana. Moram priznati da sam ovo morao da proverim pre nego što sam uzeo da pišem ovaj članak – i pokazalo se da je u pravu. Naime, međunarodni zakoni o autorskim pravima uopšte se ne bave „idejama“ već delima. Bilo da su naučna ili umetnička

ona su zaštićena automatski samo pošto su objavljena ili u određenim uslovima neposredno pre toga, pošto su zabeležena na nekom medijumu poput papira, kamere itd. To praktično znači da je rukopis knjige zaštićen i pre objavljivanja, ali ne i zaplet radnje pre nego što pisac počne da piše. Drugi izuzeci takođe postoje. Tako recimo svako može da izvodi muzičku numeru, ali je licenca potrebna da bi neko mogao da zarađuje novac od toga. Barem u teoriji.

Svojina ili monopol?

Sistem je zamišljen tako da umetnici i naučnici mogu da žive od svog rada. Znamo da to nažalost nije uvek bio slučaj. Ideja je da autor može da izmisli nešto i da onda eksploatiše to delo ili izum u nekom razumnom roku, što nebi mogao da čini kada bi ljudi mogli slobodno da kopiraju delo. Ovde, međutim leži problem, jer je kroz celu ljudsku istoriju proces oponašanja bio suštinski za širenje novih ideja, pošto su otkrića izuzetno retka. Tako je bilo još od izuma točka pa do danas. Šta više, može se reći da je sa izumom televizije, kompjutera i interneta, proces reprodukcije, a samim tim i širenja informacija, podignut na neuporedivo viši nivo nego bilo kada ranije u ljudskoj istoriji.

Zatim se postavlja pitanje „Koji je to razuman rok?“ U najstarijim engleskim zakonima (koji predstavljaju osnovu svih modernih zakona o autorskim pravima) taj period je bio 14 godina, da bi se vremenom postupno produžavao do današnjih 50 godina nakon smrti autora. Takođe treba napomenuti da je taj rok od 14 godina

Prodaja piratskih kopija najnovijih filmskih hitova

samo značio da u tom periodu autor ima pravo na procenat od prodaje knjiga, dok su posle toga sva prava pripadala izdavaču koji je sâm odlučivao hoće li i koliko knjiga štampati. Tek je odlukom škotskog suda, kome su londonska izdanja prosto bila preskupa, dozvoljeno lokalno štampanje knjiga kojima je ovaj rok istekao.

Time dolazimo do priče koju sam sve želeo vreme da ispričam...

Indijska farmaceutska industrija i švedski pirati

Slična stvar se desila u Indiji. Lekovi protiv Side su prosto bili preskupi, i Indija je morala da nađe način da dozvoli svojoj industriji da proizvodi lekove patentirane u Americi. Zato su odlučili da se patenti odnose na proces a ne na rezultat izrade. Tako je relativno mala razlika u načinu proizvodnje (ili jedinjenja) postala dovoljna da se leku dâ novo ime. Rezultat je bio da su Indijci prvo više od trideset različitih pilula spakovali u tri. To nije moglo da se desi u Americi jer su različite kompanije bile vlasnici patenata na različite komponente. To je dovelo pored ostalog i do toga da neželjni efekti budu smanjeni, a režim uzimanja, koji je bio najveća prepreka korisnosti ovih lekova u Americi, bude otklonjen kao takva.

Pošto su podmirili potrebe Indije, indijski proizvođači su krenuli da izvoze ove lekove, prvo u Afriku, zatim Južnu Ameriku i na kraju SAD. Naravno prvi instinkt Amerikanaca je bio da zabrane uvoz, ali to nije pomoglo. Kriminalci su prvi nanjušili očaj ljudi zaraženih HIVom, pa su počeli da švercuju lekove iz Meksika. Ovi lekovi su naravno bili nepouzdana, pa su zato nevladine organizacije koje štite interese Afroamerikanaca, Hispanoamerikanaca i ostalih manjina krenule i same u šverc. U međuvremenu su se indijske farmaceutske kompanije toliko obogatile da su počele proizvodnju u Americi, sigurne da će imati dovoljno para da se odbrane u sudu kada ih američke kompanije budu tužile. Indijci se uopšte nisu trudili da obaraju američke patente, već su tvrdili da su otkrili potpuno novi lek. Zahvaljujući tome što se sama Amerika susrela sa monopolom na lekove tokom 70-ih godina prošlog veka, zakoni su bili taman dovoljno fleksibilni da Indijci dobiju spor. Posle toga jedino što su američke kompanije mogle da

urade je da skuju termin „indijski piratski lekovi“ i plaše javnost njihovom nepouzdanosti. Kako je Indija ozbiljna zemlja, a i zato što se lekovi proizvode na američkom tlu, to jednostavno nije bilo dovoljno.

Tako je tokom samo jedne godine! (2003.) antivirusni koktel lekova protiv Side, sa više od trideset različitih pilula koje je bilo praktično nemoguće redovno uzimati, i koje su koštale više od 30000 dolara godišnje po pacijentu, spao na tri pilule koje su koštale 150 dolara!

Zla imperija je ipak uzvratila udarac. Amerikanci su uglavnom pokupovali indijske kompanije ili ih angažovali kao snabdevače sirovinom, pa tako danas imamo jeftine („generičke“) lekove, koji koštaju između 800 i 1000 dolara godišnje, i skupe („brendirane“, eng. brand name drugs) koji koštaju između 10 i 15 hiljada dolara. Ono što je delom smešno a delom kriminalno je to što ih proizvode potpuno iste kompanije, na istom mestu i od istih hemikalija.

Sramota!

Srećom nisam jedini koji ovako razmišlja. U Švedskoj (gde drugde?) je osnovana potpuno legalna politička partija koja se zalaže za potpuno ukidanje monopola na svaku vrstu proizvoda ljudskog uma. Čuli ste verovatno za nju, zove se prosto Piratska partija, i na poslednjim izborima je osvojila dobrih 7,3 procenata glasova. Moraće da porastu, ali i zeleni su počeli sa mnogo manje, pa ih danas u Evropskom parlamentu ima skoro koliko i liberala.

Na kraju šta reći? Zaista nisam siguran koji je svet manje loš, onaj u kojem Mocart umire od gladi ili onaj u kome je Madona prebogata iako je njena muzika od marginalnog umetničkog značaja, dok se u ime zaštite intelektualne svojine uskraćuju lekovi milionima ljudi i dece u zemljama u razvoju. Ipak, makar jedan od mojih omiljenih umetnika – Sid Majer (jer pravljenje kompjuterskih igrica je umetnost koliko i pravljenje filmova ili muzike) ostao bez posla, smatram da je to onaj prvi.

